AFHANDLING
OM
HUSHÅLLNINGENS UPKOMST OCH TILVAXT
I
ÖSTERBOTTEN.

1.

FÖRSTA DELEN,

med

Philosophiska Facultetens bifall utgifven och försvarad

af

HANS PETTER WINGE,
Phil. Mag.

och

JACOB ABRAHAM STRÖMMER,
Österbottningar.

I Åbo Academies öfre Lärosal den 22 Februarii 1797, på vanlig tid förmiddagen.

Quod si deficiant vires, audacia certe
Laus erit, in magnis et voluisse sat est.
AUGUST.

ÅBO,
Tryckt hos JOHAN CHRISTOPHER FRENCKELL.

93.

AFHANDLING
OM
HUSHÅLLNINGENS UPKOMST OCH TILVÄXT
I
ÖSTERBOTTEN.

FÖRSTA DELEN,

mod

Philosophiska Facultetens bifall utgifven
och försvarad

af

HANS PETTER WINGE,

Phil. Mag.

och

JACOB ABRAHAM STRÖMMER,

Österbottningar.

I Åbo Academies öfre Lärosal den 22 Februarii 1797,
på vanlig tid förmiddagen.

Quod si deficiant vires, audacia certe
Laus erit, in magnis et voluisse sat est.
AUGUST.

ÅBO,
Tryckt hos JOHAN CHRISTOPHER FRENCKELL.

Theſ. I.

Studium œconomiæ publicæ, ut altiſſimæ eſt indaginis, ita etiam, qvoad utilitatem, qvam civitati cuiqve adfert, ſummopere æſtimandum eſt et colendum. Cui conſilio apprime convenit, ut libertas de qvæſtionibus huc pertinentibus, ſcribendi et diſputandi, haud opprimatur.

Theſ. II.

Qvum civium ſalus ex œconomia cum publica tum privata oriatur et corroboretur, inimicior felicitati civitatis eſſe error nullus poteſt, qvam illorum præjudicium, qvi vilem hanc eſſe ſcientiam, nullius indigam ingenii, nullius judicii, ſomniant.

Theſ. III.

Summæ laudi noſtro tribuendum eſt tempori, qvod etiam maximi in republica viri ſtudiis œconomicis ſtrenuam navant operam; cum olim armis exteras terrere et rapto vivere honorificentius duxerint optimates, qvam terram colendo, metalla effodiendo, fabricas inſtruendo et mercaturam exercendo, ſibi ſuisqve affluentiam et dignitatem comparare.

Theſ. IV.

Fennorum noſtrorum Majores, jam anteqvam ad oras Finlandiæ migrarent, cognitionem habuiſſe agriculturæ, ac rei ſimul pecuariæ operam dediſſe, multæ nobis perſvadent rationes; licet haud negemus venatu atqve piſcatu plerosqve eorum huc advenientes vitam primum ſuſtentaſſe.

Theſ. V.

Inter obſtacula œconomiam impedientia noſtram merito numerandum eſt minus certum fundos, qvos colunt, poſſidendi vel tempus vel jus, qvo multi coloni utuntur.

Theſ.

Theſ. VI.

Qvemadmodum *Oſtrobotnia* adhuc non paucis premitur difficultatibus, et penuria variarum rerum, præſertim ob frigus nocturnum, qvod tempore æſtivo fruges ſæpe lædit; ita multum ad hoc malum minuendum conferret, ſi uliginoſa et paludoſa loca ibi innumera derivationibus aqvarum prudenter et diligenter factis exſiccarentur, multum qvoqve commodi gigneret, ſi amnes ejus *Provinciæ* redderentur navigabiles.

Theſ. VII.

Illos, qvi capturam Phocarum ab incolis nonnullarum parœciarum *Oſtrobotnienſium* uſitatam, nullum civitati parere lucrum, ideoqve abolendam exiſtimant, rem minus accurate penſitare, credimus.

Theſ. VIII.

Etſi nulla fere orbis plaga adeo parcis a natura inſtructa eſt muneribus, ut ſi in uſus hominum, recte convertantur, ad incolas loci qvodammodo alendos non ſufficiant; inde tamen non deſtruitur cauſa omnis mercaturæ in trito illo ſita: *non omnis fert omnia tellus.*

Theſ. IX.

Ex omnibus opificiis et fabricis, *Svethica* induſtria ferreis primariam videtur debere navare operam. Qvamdiu enim ingentem adhuc ferri fabricati vim ab exteris emit Patria, cætera opera noſtra fabrilia maximum in mercaturam exteram pondus habere neqveunt.

Theſ. X.

Ad curas contra poſteriores induſtriæ *Svecanæ*, jure reſervandæ videntur, fabricæ ſerici, nobiliores velleris, &c.; ex qvibus, qvod maximas divitias, *Angliæ*, *Galliæ* &c. attulerint adſerantqve, æqvale tamen lucrum ad *Sveciam* eſſe redundaturum, fruſtra ſperatur.

AFHANDLING

om

Hushållningens Upkomſt och Tilväxt

i

ÖSTERBOTTEN.

§. 1.

För at med ſäkerhet kunna dömma om et helt Rikes ſtyrka och välſtånd, och om de framſteg det gjort i hushållning, idoghet och näringar; ſynes vara nödigt at känna tilſtåndet, i deſſa ſamma afſeenden, uti deſs ſärſkilda Provincer: emedan ſumman af deras odling, alſter och varor, ſå väl af naturen ſom konſten frambragte, utgör hela Rikets förmögenhet. De ſärſkilde Landsorternes välmåga beror åter i betydelig mån af deras läge och naturliga lynne, ſå väl i anſeende til det ſtälle de på jordytan intaga, ſom ock til deras yttra geſtalt, högd och lutning emot de ſjöar de omgifva eller af hvilka de äro omgifna, jordmånens beſkaffenhet, berg, floder och åar, m. m.

Alla deſſa omſtändigheter är förden ſkull nödigt at med noggran upmärkſamhet anſe, om man ſkall med ſäkerhet kunna dömma om et Lands förtelar och värde. På ſamma ſätt kan et Rikes Hushållshiſtoria, eller underrättelſer om de framſteg det efterhand i hushållsvägen gjort, ſamt anledningarne därtil, de hinder ſom måſt öfvervinnas, de medel ſom befrämjat deſs tilväxt, m. m. ej nog fullſtändigt föreſtällas, om ej förut dylika underrättelſer rörande deſs ſärſkilda Landsorter, ſorgfälligt blifvit ſamlade, jämförde och bearbetade.

Af hvilken anledning jag tyckt, at et dylikt försök öfver min Födelseort *Österbotten*, och de förändringar, som hushållningen därstädes undergått, icke förde vara onyttigt. Jag vågar väl ingalunda hvarken tro eller lofva, at i detta ämne åstadkomma något så fullständigt eller så moget arbete, at icke ganska mycket ännu återstår både at tillägga och ytterligare öfverväga: men som gerna ingenting kan på en gång börjas och fullbordas, utan genom sednare bemödanden det bristfälliga efterhand lättare och bättre afhjelpes och förbättras, när någon först vågat lika som bryta isen; så har jag trodt, at äfven denna driftighet vore nyttig och åtminstone förtjente urfäkt och en mild uttydning.

§. 2.

At Österbotten til större delen kan anses för en uplandning af Bottniska Viken, af hvilken landet ännu årligen gör stora inkräktningar, och därigenom åt hafssidan tilväxer, lärer för en afgjord sanning kunna antagas. Hela Provincen är i gemen flackländig, föreställande en plan, som lutar emot Bottniska Viken, ifrån den Landtrygg (på Finska *Maanselkä*), hvilken sedan den sänkt sig ifrån Norrska Fjällryggen, omgifver Österbotten, först mot Norr, sedan mot Öster och ändteligen emot Söder, samt sålunda skiljer denna Provincе ifrån Lappland, Ryssland och Satakunda (eller Björneborgs Län) (*).

Förmodeligen har största delen af detta Land blifvit sådanad, at den sandvall eller strand, som hafvet efterhand upkastat, tilskapat emellan denna och landtryggen först en Insjö och sedan et Kärr, som småningom blifvit på samma sätt emot Hafvet utvidgadt, och hvarigenom vattnet, som ifrån högderne och de i öfra orten särskildt bildade eller qvarstad-

(*) Jfr. Tunelds *Geographie*, VII. upl., 3. B. s. 317.

ſtadnade ſjöar ſökte ſig väg til hafvet, danat åtſkilliga ſtörre och mindre rinnlar, de där nu utgöra flöder och åar, hvilka ock därföre flyta i Norra delen åt Söder, ſedan åt Väſter (Nordväſt) nästan parallele, och ändteligen förſt åt Söder och däreſter til Väſter. Det ſlacka kärret blef därigenom ſmåningom faſtare och ſärdeles vid Elfbräddarne beboeligt, och fruktbarare genom det ſediment, ſom flödvattnet lämnade efter ſig; hvarföre ock marken längs med Elfvarne och Åarne är i gemen vida bättre än den jordmån, ſom ligger mera aflägſe ifrån dem, där marken merändels beſtår af ſand, hvarpå i hela Norra delen af Landet få undantag gifvas. Leran är däremot mägtig i den Södra delen; förmodeligen efter denna del längre varit inſjöbotten, och flödvattnets ſediment här ſedan haft bättre tilfälle utbreda ſig och blandas med den matjord, ſom ſmåningom tilkommit genom förrutnade växter (*). Man finner fördenſkull, at Öſterbotten icke lika ſnart ſom de ſödrare Finſka Provincerne kunnat få beſtändiga Invånare och blifva upodladt.

At här, lika ſom öfver hela det öfriga Finland, i början viſtats *Lappar*, hvilka få väl funno lägenhet til förmånligt fiſke och jagt, ſom tjenlig föda för ſine Renhjordar, är en oſtridig ſanning (**); och Landets aflägſenhet var orſaken, at de härſtädes kunde qvarblifva med ſine Renar längre än på de fläſte andre Finſka Landsorter, ſärdeles i de ifrån Hafvet mera afſkilda trakter: hvarpå man ännu har bevis ifrån

(*) Jfr Hiernes *Flocker*, 1 Fl. 10 Fråg. och 2 Fl. 12 Fråg. Runeberg om några förändringar på jordytan i allmänhet och under de kalla Climat i ſynnerhet (*i Kongl. Svenſka Vet. Acad. Handl.* för år 1765, 2 Qvart. ſ. 81), Tunelds a. ſt. ſ. 318 följ.

(**) Se Herr Bibliothekarien Frantzéns Diſp. *de Bircarlis*, p. pr. (utg. under Herr Prof. Porthans inſeende, Åbo 1786, 4:o) §. 1.

lutet af 14:de århundradet (*). Men fiſket, i ſynnerhet Strömmingsfiſket vid ſtränderne, Laxfiſket i elfmynningarne ch Gäddfiſket i inſjöarne, ſamt den ynniga jagten, lockade terhand hit inbyggare ifrån näſtgränſande Tavaſtländſke or-er, ſom förſt endaſt under jagt- och fiſke-tiden ſig här up-ehöllo, men ſedan ſig beſtändigt boſatte (**); därigenom blefvo

(*) Se anf. *Diſp.* §. III. p. 20.

(**) Jfr *Tidn. utgifne af et Sällſkap i Åbo* år 1778 p. 67-72; år 1777 p. 20 f. p. 67 f.; 1778 p. 159 f.; och år 1785 Bihang. p. 87. Det af Herr Frantzén (a. ſt.) meddelade Document, jämfördt med anförde ſtällen i Åbo Tidningar, utviſar, at Invånarena i Tavaſtland hade tilegnat ſig viſſa *Fiſkevatten*, åfvenſom viſſa *ſkogstrakter* at fånga Ekornar uti, (*Skornaſkoga*) ej mindre än viſſa uti dem viſtande eller kringvandrande *Lapp*-hushåll, hvilka tvifvelsutan måſte til dem erlägga en årlig ſkatt i ſkinnvaror &c. ſå väl i *Öſterbotten* (*Norr i Botnen*) ſom i den på öſtra och ſödra ſidan om Landtryggen belägne obebodde ſkogstrakt (eller hvad nu räknas til *Rautalambi*, *Viitaſaari*, *Laukas*, *Saarijärvi*, *Keuru*, *Ruoveſi* och *Ikalis* Socknar). Sådane urfjällar, på finſka kallade *Erät*, eller *Erä-maat*, *Erä-ſiat* och *Erä-päät* (hvaraf Svenſkarne bråkat ſit *Äremark*, ſe Åbo Tidn. a. ſt. och 1791 N:o 45) voro länge med nedre ortens Hemman, ſåſom deras lagliga tillhörighet förbundne; men blefvo dels genom köp, dels genom utflyttningar &c. dårifrån ſkilde, och ſingo åndteligen ſine egne Invånare. At Inbyggarena i *Tavaſt-kyro* Socken i äldre tider innehaft Fiſket vid Kyro Elfs utlopp i Hafvet, beſtyrkes ej allenaſt af *Stor-Kyro* Sockens gamla namn, (hvarunder denſamma i 15:de Seclets Handlingar förekommer) nämligen *Kyrobominne* eller *Kyro*-boernes Åminne, utan ock af gammal ſägen, at orten af ſådane Fiſkare ifrån *Tavaſt-Kyro* förſt blifvit bebodd, hvilka årligen med båt längs med Elfven, för fiſkets ſkull hitkommit, men ſedan ſig här boſatt; ſe Åbo Tidn. 1773 p. 70 följ. Huru indrägtigt *Inſjö*-fiſket fordom måſte hafva varit, kan ſes däraf, at i det Klagobref, ſom *Kemi*, *Ijo* och *Limingo* Socknars Inbyggare år 1490 inſände til Regeringen i Sverige, öfver Ryſſens barbariſka framfart emot dem (hos Hadorph *Bih. til Rim-Krönik.* H-

blefvo i synnerhet Hafsstranden och Elfstränderne närmast Hafvet, först bebodde (*). Hvilket förklarar orsaken hvarföre de flästa Moderkyrkorna i Landet blifvit byggda vid Elfsmynningarne (**) och Socknarnes form blifvit lång och smal, på tvären af Landet, såsom tegar utbredd på bägge sidor om Elfvarne, längs med hvilka Byarne, och sedan efterhand alt flere Capeller, blifvit anlagde. På en tid då ännu inga ordentliga vägar funnos, tjente detta ock om sommaren at lätta communicationen sjöledes, så väl Kyrkorna som Sock-

A 3 nebo-

---

445 följ.) berättas, det år 1489, då *Kemi* Socknemän voro flade på sit fiske vid *Gädde-Träsket* (förmodeligen *Kemi Träsk?*) om Sancti Eskils tid, hade Rysarne röfvat af dem mer *än 300 Skeppund (torra) Gäddor.*

(*) Kanske ock någon slags handel, och begärelse til sjöröfveri, dragit en del Tavastlänningar til södra delen af denna strand, sedan de genom Svenska Nybyggarena blifvit stängde ifrån Hafvet vid Åboländska och Nyländska kusten? Hvarföre *Fricus Olai* uti sin Historia (III. B. 58 C. p. 58) säger, at Svenska Flottan och Krigshären under *Birger Jarls* anförande, som var utrustad at underkufva och omvända dessa Hedningar, landsteg vid *Tavastern*æs *hamn* (*Portus Tavastorum*) där Inbyggarena mötte honom och bödo til at göra motstånd, efter hvilkas fördrifvande Svenska Hären vidare trängde up til Tavastland.

(**) Enligt Messenii berättelse (Scond. T. X. p. 9) inrättade *Birger* (eller kanske Biskopen i Åbo, någon tid därefter) i det eröfrade *Österbotten* först tvänne Socknar, *Mustasaari* och *Pedersöre*, som utvisar at hans eröfring egenteligen sträckte sig til *Södra* delen af Landet, så långt som kusten sedan med Svenske Inbyggare blef besatt; til hvilkas behof, såsom Christne, Kyrkor strax behöfde byggas. Jfr ock Herr Prof. Porthans anmärkn. til B. *Juustens* Finska Biskops-Chrönika, p. 110-113.

Åt det ymniga Laxfisket i de Norra Österbotniska Elfvarne snart adragit sig upmärksamhet, ses jämväl däraf, at Biskopen i Åbo i god tid tilegnade sig fisktionden i Kemi så väl af *Lax* som *torra Gäddor* (anf. st. p. 377).

neboerne emellan. Vid ſamma tid ſom desſa Kyrkor förſt begynte byggas, det är ſtraxt efter *Birger Jarls* ankomſt til Landet år 1249, hafva ſannolikt, ſedan de Svenſke nära Korsholm landſtigit, ſamt kufvat och til Chriſtna Lärans antagande (efter tidens ſätt) tvungit Inbyggarena, äfven de Svenſka Coloniſter i detta Land ſig nedſatt, hvilkas efterkommande nu innehafva hafskuſten ifrån Sallmola Socken (i Björneborgs Län) til och med Gamle Carleby. Tvifvelsutan nedſatte de ſig förſt närmaſt Landſtigningsorten, hvarifrån de ſedan utbredde ſig dels til Söder och dels til Norr, ſå långt de funno någon egentelig Skärgård för ſig. Hvad Norraſte delen af Landet angår, är icke otroligt, at de gamla Helſingar, ſom innehade ſtörre delen af det nu ſå kallade Norrland, fordom utſträckt ſig äfven et ſtycke på andra ſidan om Bottniſka Viken, åtminſtone intil Uleå Elf (*); förnämligaſt för at nyttja fiſket i de ſtora Elfverne; och lärer det varit detta Folk, ſom med et Lappſkt namn blefvo kallade *Qvener* (**), (hvarat ortens finſka namn *Kainu* eller *Kainunmaa*, ſamt Svenſkarnes *Cajana*, ſynes vara en lämning) och gifvit anledning at i Österbotten ſöka *Qvenernes* egenteliga hemviſt; ja medelſt tilhjelp af okunnighet och etymologiſk fintlighet, at här igenfinna de ryktbara *Amazonernas* tilhåll (***). Men tillika är oſtridigt, at åtminſtone i medlet af 14:de århundradet

(*) Se Herr Prof. PORTHANS anm. til JUUSTENS Chrönika, p. 370 följ. Not. (328).

(**) Se Herr Regements-Paſtoren Mag. HENR. WEGELII *Diſp. De Antiqva Gente Quenorum* P. pr. (utg. i Åbo, under Herr Prof. PORTHANS inſeende 1788, 4:o) §. IV, p. 14 följ.

(***) Se Herr Ol. ENEROTHS Diſp. *de Qvenlandia antiqva* (utg. under Herr Canc. Rådet och Ridd. IHRES inſeende, Upſ. 1764, 4:o), §. 3.

det inga andre slags Invånare funnos i denna ort, än Lappar och Finnar; hvilka sednare förnämligast ifrån det näst-gränsande Savolax och Karelen sig utbredt (*).

§. 3.

Af hvad således om Österbottens äldsta Invånare blifvit anfördt, är lätt at finna, det hushållningen härstädes, ifrån Landets första beboende intil Christna Lärans införande, midt i 13:de Seclet (som kan anses för det *första* och okända *Tidebvarfvet* i Landets Historia), hos dem varit ungefär sådan som hos Lapparne. Någon upodling, och Landets förbättrande genom inbyggarenas flit, kunde således icke äga rum. Därefter och intil Konung GUSTAF I:s tid, eller under hela Påviska tiden (som i detta Lands Historia utgör det *andra Tidebvarfvet*), har jämte Fiske och Jagt, jämväl Boskaps-skötsel och Svedjebruk börjat idkas, och i Södra delen äfven Åkerbruk. Den medelst Svenska Öfvervälde och Christna Läran, det Lands förut vilda och strödda Invånare bibragte större

(*) När Ärkeb. *Hemming*, inemot medlet af 14:de Seclet, var stadd på sin Visitations-resa til *Torneå*, döpte han där åtskilliga dels *Lappar* dels *Karelare*, som bodde i *Uleå*, *Kemi* och *Simo*; hvaraf ses, at desse sednare sig til dessa orter hade framträngt (Se Herr Prof. PORTHANS anm. til *Juuſtens* Chron. p. 669.), af den grund, at *Karelarena* fordom hade tilegnat sig rätt til dessa orter, lära förmodeligen *Ryssarne*, sedan de blifvit Herrar öfver en stor del af Karelen, likaledes velat tilegna sig ägande rätt til norra delen af både Österbotten och Wästerbotten, alt intil *Pyhäjoki* på den ena, och *Skellefteå Elf* på den andra sidan, såsom kan slutas af den beråttelse om samma deras orimliga påstående, hvilken finnes i *Kemi*, *Ijo* och *Limingo* Socknars Bref af år 1490, om Ryssarnes trolöfa och barbariska förhållande (hos HADORPH, *Bih. til Rim-Kr.* p. 345).

ſtörre civiliſering, det oftare umgänge, ſom deras ſamlande viſa tider til en gemenſam Gudstjenſt medförde, den anledning ſådant gaf til varu-byte och handel, mera bekantſkap med uplyſtare folk, dels andeliga dels verldſliga Ämbetsmän ſom reſte i Landet m. m. kunde ej annat än ſmåningom bereda Inbyggarena til mera omtanka och idoghet. Landets tilſtånd, i ſynnerhet hvad Norra Öſterbotten angår, uplyſes nogſamt af den Förordning angående Tiondens erläggande därſtädes til Präſterſkapet, ſom Konung *Magnus Erikſon* utfärdade (*). Däruti ſäges, at de ingalunda kunde förſe Präſten med ſådant Präſtebol, ſom Sveriges Lag fordrar, *beſynnerligen i Åker*; ſå ſkulle de i ſtället til honom erlägga *Hermelins-ſkinn*, *torra Gåddor* och *Hö*, ſamt i Matſkatt *Smör* eller *Gråſkinn*: delsntom Tionde af *Ekornſkinn*, *Foglar* och allehanda *Skogsdjur* (ſärdeles viſa ſtycken af hvarje *Björn*, *Älg* och *Ren* ſom blef fångad) och *Fiſkar*, *Själar*, *Renkalfvar* och *Säd* (**). Likſtol-Ko ſkulle likaledes betalas, och de öfriga Präſt-rättigheterne (i briſt af penningar) uti *Gråſkinn och Torrfiſk*, ſom alt nogſamt utviſar hvilka näringsfång Inbyggarena på den tiden förnämligaſt idkade. At däremot *Åkerbruket* i Södra Öſterbotten (ſom därtil har mycket förmånligare

(*) Se hans Bref til Allmogen i *Salo* och *Kemi* af den 8 Sept. år 1335 (om annars detta årtal är riktigt?) i *Åbo Tidn.* 1785 N:o 12. Under *Kemi* (ſom var Capell under *Salo*) lydde då ej allenaſt *Kemi Träſk* och *Rouvaniemi*, utan jämväl *Ijo* och *Pudasjärvi* Socknar; under ſamma *Salo* Paſtorat lydde deſſutom hela det öfriga Norra Öſterbotten, til och med *Kalajoki*. Jfr Herr Prof. PORTHANS anm. til *Juuſtens* Chron. p. 264 och 368.

(**) Då det anſågs för omöjligt at ſkaffa Präſten vederbörligt Boſtälle, och i ſynnerhet därtil nödig Åker; ſå är naturligt at ſluta, det den *Säd*, hvaraf han borde undfå Tionde, förnämligaſt lårer erhållits genom *Svedjande*, et urgammalt Finnarnes näringsfång,

ligare lägenhet och bättre jord) tidigt begynt idkas, tyckes kunna flutas dels af Åkrarnes beſkaffenhet (ſärdeles i Kyrö Socknar) hvilka för ſin vidd och fruktbarhet af ålder varit berömde, dels däraf at för denna ort inga ſärſkilda Tionde-Förordningar anſågos nödiga, utan de allmänna Författningarne tjente dem til efterlefnad. At *Själfånget* hos Öſterbottningarne tidigt kommit i bruk, beſtyrkes ej allenaſt af åfvannämde Tionde-Förordning, utan ock af den rättighet hvarvid Konung GUSTAF I. bibehöll de *menige Själekarlar uti Öſterbotten; at då the bliffve undertijden vederdreffne (når the til ſjöſs ſtadde åre till att tage ſiåler) inför Weſterbottnen, Ångermanland, Helſingeland, Ålandh (?) och ſfereſtedz inför then weſtre ſijde; teſligeſt inför Ålandh och Finſke Skårgården*, vid ſtränder och holmar där ſjälgrund voro, få lit fånge (emot tilbörlig ſkatt til Kronan) obehindradt fortſätta (*); ſom nogſamt ådagalägger, at de i detta ſlags fånge icke voro begynnare, utan detſamma redan länge nyttjat. At de jämväl af *Skogen* åtminſtone vid ſlutet af detta Tidehvarf, begynt göra ſig mera nytta än blott til egna tarfvor, är ſå mycket troligare, ſom bequämligheten at ifrån denna med ſtora ſtrömmar förledde vidſträckta ſjökuſt, hvartil en grof ſkog alleſtädes nära ſtötte, transportera *Plankor, Bråder* och *Tjåra*, därtil gaf en ſå naturlig anledning och

B up-

(*) Se Konungens Bref hos von STIERNMAN *Samt. af Kongl. Bref, Stadgar och Förordn. ang. Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, I. Del. p. 115.* Det är icke oſannolikt, at detta ſlags fånge genom de inflyttade Svenſke Inbyggarena, ſom förmodeligen redan tilförene bodt vid Hafsſtränden och varit vane at fånga Själar, i ſynnerhet kommit i gång. Mindre likt är, at de ifrån inre Tavaſtland eller Savolax hitflyttade Finnarne, ſig därmed beſattat. Ännu i ſednare tider, hafva i ſynnerhet de Svenſke Strandbyggarena idkat detta beſvärliga och äfventyrliga näringsſätt.

upmuntran; varandes af K. *Guſtaf Is* Bref til alla *Finſka Län*, af den 9 Aug. 1539, ljusligt, at förutom Salt- och Torrfiſk, jämväl *Bräder* (förmodeligen endaſt med yxa täljde, ſådane ſom ännu mångenſtädes tilvärkas) och *Tjära* då redan ifrån Finland bleſvo utſkeppade (*).

Alt detta utviſar at Landet måſte hafva blifvit efterhand mera befolkadt, och altſå ſmåningom upodladt. De långs med deſs Södra kuſt bofatte Svenſke Nybyggare, lära väl icke hafva varit Åkerbrukare (hvaruti de ej heller intil ſednare tider ſig utmärkt), utan egentligen närt ſig med fiſke och någon Boſkapsſkötſel; men förutan det, at de ökte Inbyggarenas antal, få torde de hafva medlört viſa ſlögder, ſom förut hos Invånarena voro mindre bekante, jämte någon ſtörre idoghet och hyfsning. Då man ſer huru antalet af Kyrkor och Socknar efterhand (ehuru ganſka ſparſamt) förökat ſig (**), huru Lan-

(*) Jfr. K. *Guſtaf I:s* Mandat af den 9 Aug. 1539 hos: v. Stiernman a. ſt. p. 57.

(**) Til de åldſta Socknarne, *Muſtaſaari* och *Pedersöre*, hade år 1329 i Norra Öſterbotten *Salo* Socken med (ſit dåvarande Capell) *Kemi* tilkommit; innan Seclets ſlut (för år 1374) hade jämväl *Ijo* ſårſkild Kyrka; och inom 100 år därefter (för 1477) äfven *Limingo*: af blott deſſa 4 Socknar beſtod hela Norra Öſterbotten (alt til och med Kalajoki) ännu vid detta Tidehvarfvets ſlut. I Södra delen af Landet voro, utom Moder-Socknarne, *Muſtaſaari* och *Pedersöre*, vid 14:de Seclets början *Nerpis*, och åtminſtone innan 15:de ſeclets ſlut *Stor-Kyro*, tilkomne; hvarförutan i 16:de Seclets början, eller vid detta Tidehvarfvets ſlut, Capell-Kyrkor jämväl i *Ilmola*, *Lajhela* och *Vårå* förmodeligen och *Gamle Carleby*, finnas hafva blifvit upbyggda, ſom ſedan til Moderkyrkor förvandlades; Jfr Mathesii Diſp. de Oſtrobotnia Upſ. 1734. 4:o) på flere ſtällen. At Invånarena i denna norra delen, af Rysſarnes trolöshet ſamt täta barbariſka infall och ſtröfverier nåſtan hela det 15:de Seclet igenom, ganſka mycket lidit, och blifvit hindrade at ſig förkofra, ſes nogſamt af det ofvanberörde *Kemi*, *Ijo* och *Limingo* Socknemåns Klagobref.

Landet blifvit förſedt med egna Höfdingar och Domare (*), ſamt huru handel och rörelſe därſtädes tiltagit (**); ſå lämnar

(*) Jfr *Åbo Tidn.* 1785, Bih. p. 216 följ. och Herr Prof. PORTHANS anm. til *Juſtens* Chron. p. 636, ſom åfven benäget meddelt mig afſkrift af et Dombref utfärdadt vid Härads-Tinget i *Ijoki* (Ijo Socken) år 1445, i Biſkop *Magni* Tavaſts närvaro, af *Olaf Sverdh*, *Häradshöfdinge i Norre-Botten* (eller ſom han i et annat åfven därſtädes gifvet Dombref kallar ſig *Häradshöfdinge i Korsholms Län*) angående *en tridiungh i Leyſtilt*, fämptungh i Ijoki både i land och vatten, ſom tildömdes *Nådendahls* Kloſter.

(**) Redan år 1348 hade K. *Magnus Erikſon* förunnat Invånarena i *Ulfsby*, *Nerpis*, *Muſtaſaari* och *Pedersöre* tilſtånd, at längs med hela Öſterbottniſka ſtranden fritt köpa och ſälja hvarjehanda *Victualievaror*, *Råg*, *Smör* och mera ſådant; hvilken råttighet af följande Konungar (*Erik Månſon* och *Albrecht*) blef bekräftad: Se Herr Profeſſor PORTHANS anm. til *Juſtens* Chron. p. 315 f. Handeln med Lapparne låra de hafva fortſatt alt ifrån den tiden deſſe ännu i Öſterbotten hade ſit tilhåll; och altſom de måſte draga ſig undan längre åt Norr, tilföll ock denna handel egenteligen de norre Socknarnes Invånare. Huru anſenligen den var, kan ſlutas af det oftanämde de norre Socknemännernes Klagobref af år 1490, hvari förmåles, at under det *ſo de bäſte Bönder i Kemi* Socken *voro uppe i Lappmarken*, blefvo de på et förrädiſkt ſätt, emot Ed och förſäkran, af Ryſſarne anfallne, ſom *bårttogo deras Renar och alt deras göds*, m. m. Af ſamma Bref ſes ock, at Ryſſarne plägade beſöka dem med *deras Köpſlaghan*, hvarunder de nyttjade tilfället at utkunſkapa Landet och båſta lägenheten at företaga ſina ſtröfvande infall. Som denna Handelsifver (hvilken ännu vidlåder deſſa Socknars Invånare), mycket hindrade dem ifrån Jordbruk och andra egenteliga Landtmanna-näringar, ſom oförſvarligen förſummades; ſå ſökte K. *Guſtaf I.* at denſamma inſkränka (hvarom nedanföre). Dels blefvo ortens hamnar af Borgerſkap (och Landthandlare) ifrån *Ulfsby* och *Raumo*, ſom här uphandlade Landets varor; dels förde ortens allmoge (och ſärdeles deſs Landthandlare) ſjelfve ſine varor med båtar och ſkutor, ſå väl til bemälte Städer, ſom til Åbo och Stockholm: ja, af K. *Guſtafs* Bref, dat. Michaelsmåſſodagen 1531,

nar alt sådant ovedersägeliga bevis om dess tilväxt i folkmängd och upodling. Ingen *Stad* blef likväl ännu i hela orten under detta Tidehvarf anlagd; utan handeln idkades förnämligast i vissa Hamnar likasom Marknadsplatser (*), dels ock af Landthandlare, som reste omkring, i synnerhet vintertiden, och upköpte varor, som de sedan forflade til Handelsorterne, inom eller utom Landet (**). Därigenom måste likväl något penningar i Landet hafva inkommit, och några flere beqvämligheter småningom blifvit kände, samt början til någon välmåga, ja til och med någon slags yppighet, (åtminstone hos Landthandlare) infunnit sig (***). Hvaruti Landets

(hos v. Stiernman a. st. p. 19 f.) kan slutas, at de lära ännu längre sträckt sin fart, förmodeligen ock til *Tyske* och *Liflåndske* Handelsplatser. Jfr. samme Konungs Mandat af den 4 April 1546 (a. st. p. 75 f.)

(*) K. *Gustaf I:s* nyssnämde Bref tillåter ej någon sjöfart til andre Hamnar i *Norrebotn* än *Tornöö*, *Ula*, *Kim* och *Ijo*, dit *Ulfsby* och *Raumo* Borgare fingo segla. Af det Document, som Mathesius a. st. p. 35 f. meddelar, ses at i *Siikajoki*, *Salo* och *Kalajoki* (ehuru emot förbud) jämväl handlades, dock utan at Inbyggarena ägde egna Skepp. Vidare dress ock handel uti *Karleby*, *Pedersöre*, *Vörå* och *Mustasaari* (vid åarnes utlopp).

(**) Detta uplyses nogsamt (utom hvad vi nyligen i Noten (*) anfört), af K. *Gustaf I:s* Bref (dat. Fred. näst efter Martini a. 1533) til Invånarena i Södra Österbotten, hos von Stiernman a. st. p. 31.

(**) Til denna förmodan gifver K. *Gustaf I:s* Bref af den 31 Jan. 1550 (a. st. p. 113) anledning, däri han förbjuder at föra til Norrebottn *Sijdenvanth*, *Yntseguld* eller *Sölffvertråd* och *godt Kläde*, och tillåter blott at ditföra *Valmar*, och af *gement Kläde så myckit the til theris Qvinfolck behoff hafve kunne*.

dets producter och Handelsvaror beſtått, kan af det föregående nogſamt ſkönjas: nämligen förnämligaſt i hvarjehanda *Pelterier*, *Salt*- och i ſynnerhet *Torrfiſk*, *Renshudar* och *Själfskinn*, *Tran*, *Smör*, *torrt Kött*, m. m.

§. 4.

Ifrån K. *Guſtaf I:s* tid intill Ryſka öfverväldet (år 1714-1721) räknas med ſkäl Öſterbottniſka Hushållningens *Tredje Tidehvarf*; under hvilken tid Landet väl icke ſåſom ſig bordt i folkmängd, odling och välmåga tiltog, men dock däruti-nan gjorde framſteg, ſom vida öfverträffade deſs fordna tilſtånd. Genom den ſtore Konungens outtröttliga omſorg, blef ej allenaſt ſkick och ordning uti hela Rikets gemenſamma hushållning främjad, fred och lugn vårdadt, det utländſka handelstvånget uphäfvet, m. m. utan ock denna orts Invånare upmuntrade och ledde ifrån ſin öfverdrefna håg för köpenſkap (hvarigenom de förſummade Åkerbruket och andra Landtmanna-näringar, ſamt då de på ſin handel ſlackade o-uphörligen omkring, uraktlåto Landets tilbörliga upodlande), til ſådane göromål, ſom kunde förſkaffa deras efterkommande en varaktigare och ymnigare bergning (*). Han tilhöll dem

(*) Jfr Hans ofvan omtalte Bref af år 1533, och Mandat af år 1546. I det förra ſäger han: "Vij haffne förnummit huruledes J haffve "tagit idher en ſedvane före medh någonn olaga köpſlagenn, ſom "åhr både emot Svetigis beſkreffne Lag och *emot Eders gambla* "*ſedhvahner* i ſå motto att J ſom boo (i) *Muſteſåra*, *Kyru*, *Peders*-"*öör* och *Karlaby* Sockner plåga fara i the andre Sockner ther "Nor i Bottnen och bruka ther ſtort olaga köp och köpſlagen, "idher ſielffve och them till en offörvinnerlig ſkade och förderff, - - - "Theſlikes och ther J köpſlaga plåge med the *Ryſſer*, ther J och

ock at bättre ſköta och ſalta ſin fiſk (Strömming, Lax och Torſk)

"ſå fögo nytto uthaff haffve, uthann mera ſkada och förderff; hvar-
"före efter oſs böör att vettha allas idhars båſta nytto och gangnn,
"kunne Vij thett ingalunda lenger tilſtådja, medh minne ån Vij
"(vilje hafva?) et ödhe och förderffvat Land. Hvarföre förbjudhe
"Vij ſtrengeliga alleſammans och hvar vid ſit nampn att J herefter
"icke dyriſs att fara ſå omkring och bruka idher köpſlagenn, an-
"thenn med Ryſſarne eller med bönderne, *uthan hvar och en bliffve*
"*hem til ſitt, achtendes och brukandes ſin Åker, fiſkerij och annat*
"*hvad the kunna til theres härgning.*" At denna Allmoge jämväl förut handlat med ſit eget Lands alſter, förr dem ſjöledes til Ulfsby och Raumo &c. år i det föregående anmärkt; men då nyligen lårå de begynt handla åfven med Ryſſarne och Norrbottningarne, deſſe ſednares Lands Köpmän til förfång, åfvanſom ſig ſjelfva til ſkada. I det ſenare ſamme Konungs Mandat klagar han, at i Norrland och *Bothnen brukes ganſke lijthen åker*, hvarföre han förbjuder at hindra någon, ſom vil *bygga nya hemmän, uptåga jorden* eller *hu ga ſwedjor*; hvaremot de ſom förſmå åkren och bruka köpenſkapen therigenom (*emedan the med köpenſkapen fare och prånge*) *åkren och jorden ilde häffdet och rycktet bliffver*, ſkulle til laga näpſt befordras. Hvarföre det vidare heter: "Vij förnimme och,
"*att thenne många ſmå ſkip och ſkuther; både i ſådder ſå och alle-*
"*ſtedz uttmedh ſiöſiden i all Norrlanden, Finland och annerſtedz*,
"en orſak giffve til then oſkickelighet ſom år i köpzhandelen, i
"thet at Borgare, *Landzköpmän, Präſter, Bönder* och andre, ſom
"ſådane ſmå ſkip och ſkuther hafve, göre inthet annat ån ſegle med
"ſådane ſmå ſkip och ſkuther, landandis them med theris egit och
"anners mandz godz, ſom the ſielffve vele, och köpe ſeden ther
"medh hvart them hälſt tyckis, medh then del the offver förbud
"och med otillbörligit landz köp tilſammans ſlagget haffve och til-
"höpe köpt, therigenom the andre laglige Köpmän faſt förderffvede
"bliffva; therföre vele Vij och biude, att ſådane Seglation iffrå the
"hampner i Norrlanden och annorſtedz *in til främmande land och*
"*Tyſke ſådder* - - - ſkall her effther ingalunde tilſtadt bliffva, utan
"platt afſyſte vara," m. m.

Torsk) (*) m. m. Om icke de inbördes oroligheterne emellan hans efterkommande, samt de beständiga utvärtes Krigen efter hans död, hade hämmat värkan af de goda anstalter, som til Landets förkofran vidtogos; så hade det visserligen inom dessa tvänne Secler bordt hinna åtminstone til sit nuvarande flor. Imedlertid blef dock *Socknarnes* antal under detta Tidehvarf förökadt ifrån 8 eller 9 til 28, och Landet med 8 *Städer* förfedt (**). Det tillförene öde *Kajaneborgs Län* erhöll genom K. *Gustaf I:s* och K. *Carl IX:s* försorg Inbyggare ifrån Savolax (**). *Svedjebruket*, som med större ifver vidtogs, förskaffade folket mera spannmål och minskade de ofanteliga skogarne, som betäckte Landet; *Tjäru Bruket* tiltog betydeligen: hvarigenom, i den mån som *jagten* och *insjöfisket* aftog, en vigtig näringsgren rotfäste sig i en Landsort, hvars norra del, för luftstreckets hårdhet och jordmånens magerhet, äger föga hopp at endast genom åkerbruk kunna nära sina inbyggare. Genom skogarnes undanrödjande och markens blottande, bereddes tillika väg til *Landtbrukets* bättre upkomst, bete förskaffades åt Boskapen, och de skadeliga villdjurens myckenhet förminskades. Härigenom, samt de vidlyftiga *Kärrens* användande til *Ängar*, vann *Boskapsskötseln* mycken förkofran, som i synnerhet i Landets norra del ogement tilväxte; hvarjämte *Åkerbruket* i södra delen anseenligen tiltog, som af *kärrbruket* eller kyttandet blef märkeligen understödt. Några Socknar i den medlersta delen erhöllo däremot genom *Skeppsbyggeriet* et nytt betydeligt änrings-

(**) Se hans Bref til alt Norlandet, dat. Stockh. 1559, hos von Stiernman a. st. p. 169.

(*) Jfr Mathesii ofvananförde *Disp.* på sina ställen.
(**) Se Mathesius a. st. p. 22.

ringsfång. Alla desſa omſtändigheter ſammantagne, kunde ej annat än efterhand förändra hela Provincens utſeende, ſom nu ifrån en ödemark förvandlades til et, åtminſtone vid ſjökuſten, någorlunda upodladt Landſkap, och riktades med Inbyggare, hvilka voro ſyſſelſatte med deſs odlande, tiltogo i hyſning och välmåga, ſamt genom ſin idoghet, drift, mod, munterhet, jämte känſla af ſit värde och ſina rättigheter, fördelaktigt utmärkte ſig ibland ſina öfriga Landsmän. Men denna kårta tekning behöfver uti ſomlige delar något omſtändeligare utföras och beſtyrkas.